

MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

XXVII. ÉVF.

1931. NOV.—DEC.

9—10. SZÁM

Honfoglalási hősi énekeink előadásformájához.

Középkori krónikáink első része, az ú. n. Hun-Krónika, irodalmi eredetű, tudakos alkotás, HÓMAN BÁLINT végső megállapítása szerint Kézai Simon mester tudós kompilációja (l. A magyar hún-hagyomány és hún-monda). Ezzel szemben még legszkeptikusabb kutatóink is kénytelenek elismerni, hogy krónikáink, illetőleg gestaíink sor- és időrendben ezután következő részét: Álmos fejedelmi családjának eredetmondáját, a honfoglalás történetét s részben még a külföldi kalandozások epizódjait is némely nyugati forrásművek leszámításával javarészt iratlan hazai forrásokból merítették és fűzték egybe első gestaíróink. Ezen források a fejedelmi család és előkelő nemzetségeink mondái, a nép szájhagyományai meg népies ősköltészetünk ezeknél is időtállóbb, mert kötött formájú, hősi énekei voltak. Gestaíink és krónikáink ez utóbbiakat emlegetik.

Maga P. mester (Anonymus), a honfoglalás gestaírója, művének előbeszédében ugyan még „nagyon is nem szép és elég illetlen dolog“-nak itélé, „ha az oly igen nemes magyar nemzet az ő származásának kezdetét és az ő egyes hősi cselekedeteit a parasztok hamis meséiből (ex falsis fabulis rusticorum) vagy a regösök csacsogó énekéből (a garrulo cantu ioculatorum) mintegy álomban hallaná“.¹ Könyve 25. fejezetében azonban megfélekedve előrevetett történetírói elvéről — melyben talán több a litterátori önérzet, mint az őszinteség — már idéz is a regösök énekéből: „Ugyanis Tétény a maga emberségéből akart magának hírnevet és földet szerezni, mint ahogy a regöseink mondják: *Maguknak ők mind helyet szereztek | És hozzá még jó nevet is nyertek.*“ Önefeleltében mintha igyekeznek visszaadni latin szövegében a magyar regösének ritmusát: „Vt dicunt nostri ioculatores: *Omnes loca sibi aquirebant, | Et nomen bonum accipiebant.*“ A Botond-mondát, „mivel a történetíróknak egyetlen könyvében sem találta, hanem csupán a parasztok hamis meséiből (ex falsis fabulis rusticorum) hallotta“, fel sem veszi, csak megemlíti művének 42. fejezetében. Előzőleg azonban ugyan-ezen fejezetben Lél, Bulcsu és Botond balkáni hadjáratával

¹ PAIS DEZSŐ fordítása: Magyar Anonymus (A Napkelet Könyvtára 14. sz.) és MFLOR., FontDom. II. — Anonymust a továbbiakban is e két munkából idézem.

kapcsolatban még egyszer tanúságot tesz az ő koráig fennmaradt mindkét népies elemről: a regösök epikus énekeiről és a parasztok szájhagyományairól, amelyeket ismételtén megvételével illet, bár kétségtelen, hogy művében forrásul használta azokat: „Háborúikat és egyes hőstetteiket, ha e lap írott betűinek nem akarjátok elhinni, higyjétek el a regösök csacsogó énekeinek (garrulis cantibus ioculatorum) meg a parasztok hamis meséinek (falsis fabulis rusticorum), akik a magyarok vitézi tetteit és háborúit mindmáig nem hagyják feledésbe menni.“

Krónikáinkban is találunk egy mindezideig zavaros értelmetlenségnek minősített vagy szövegtorzítás következményének tekintett mondatot, amely helyesen értelmezve — szerény véleményem szerint — ősi epikus költészetünk leg-töb-bet mondó tanú bizony-sága. Nemcsak honfoglalás-kori hősi énekeink létezését és gestáiróink koráig való fennmaradását bizonyítja, de az ősi énekek eredetére és előadás-formájára is világot vet.

A Bécsi Képes Krónikában, a Sambucus-kódexben, a Budai és Dubnici Krónikában stb. és Thuróczinál a hét honfoglaló kapitány felsorolása és a Taksony fejedelem korában történt thüringiai, ysnacumi (eisenachi) vereségből levágott füllel hazaküldött s itthon gyáva-ságáért a társadalomból kiközösített, vagyonától megfosztott és családjától elszakított hét magyar szomorú sorsának elbeszélése¹ után csaknem betűszerint egyező szöveggel olvassuk ezen szerintünk oly gazdag értelmű mondatot: „Preterea cum sit quodammodo proprium mundanorum arrogantie plausum plus de se assumere, quam ex alienis (de se ipsis componentes)², ideo isti capitanei VII de se ipsis cantilenas componentes fecerunt inter se decantari ob plausum secularem et divulgationem sui nominis, ut quasi eorum posteritas hijs auditis inter vicinos et amicos iactare arrogantia se valerent.“ (MFLOR., FontDom. II, 128, III, 32—3.) SZABÓ KÁROLY fordítása szerint: „S azután, minthogy a világiak hiúságának természetében van, hogy inkább magok veszik magokra a dicsőséget, mintsem, hogy mások ruházzák rájuk: azért az a hét vezér [kapitány] is magáról énekeket szerezvén, a világi dicsőségért és hírók-nevők terjedéseért a nép közt énekelteté, hogy maradékaik ezeket hallva szomszédaik és barátaik közt büszkén hánytathassák magokat.“ (TOLDY,

¹ Tulajdonképen a 955. évi lech-mezei (augzburgi) vereségből a magyarok gyalázatára megcsonkítva hazaküldött hét magyar mondája, akikről a XII. századi Ottó freisingeni püspök és a vele egykorú német évkönyvek is tudnak. A XIII. század első felében író trois-fontaines-i Albericus, francia cisztercita pedig már összetéveszti őket a hét honfoglaló magyar vezérrel. (Vö. MARCZALI, Az ágostai csata: Századok 1894: 877; HÓMAN, A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói 7.)

² A Bécsi Képes Krónikában hibásan így; a Dubnici és Budai Krónikában, továbbá Thuróczinál: „componere“.

Marci Chronica. Pest, 1867. Ford. XXIII. 1.) — Mügeln Henrik XIV. századi német fordításában: „do liessen die gewaldigsten haubtleut von in gesank vnd pucher machen daz ir kinder vnd ir nachkomen sich romten (ruemten) ires namens.“ (KOVACHICH M. G., Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke. Buda, 1805. 24.)

Kézai Simon ma ismert, kivonatos Gesta Hungarorumában e mondat nincs meg, de — mint említettük — szinte betűszerint azonos szöveggel olvasható az 1358. évvel datált és 1374—1376 közt letisztázott Bécsi Képes Krónikában, ennek XV. századi másolataiban s a Budai Krónika családjának összes kódexében¹ és nyomtatott kiadásában (1473., 1488.). Ezt igyekszik visszaadni Mügeln német fordítása is. Az azonos szöveg tehát legalább is a Kézai teljes szövegű Gestájának Nagy Lajos-kori folytatására vezethető vissza.² Kétségtelen azonban, hogy ennél is sokkal régibb, s — mint látni fogjuk — abban a korban iratott, amikor szöveg szerint ismerték még a hét honfoglaló vezérré vonatkozó magyar hősi énekeket. Tehát benne lehetett már akár a HÓMAN által kikövetkeztetett Szent László-kori Gesta Ungarorum összövegében is.

Gestáinkban és krónikáinkban azonban már korán feltűnik a történetírói kritikus szellem. P. mester — mint láttuk — elveti a Botond-mondát, mert egy históriaíró művében sem olvasta, csak a parasztok hamis meséiből hallotta. Kézai Simon mester sem hiszi el azon „fabulá“-t, hogy Lél vezér kürtjével agyonsújtotta a német császárt, mert a bűnösöket megkötözött kézzel szokták a fejedelmek elé állítani. Mivel feledésbe mentek a felvilágosítást nyújtó ősi énekek, krónikamásolóink és kivonatólóink is csakhamar hihetetlennek és értelmetlennek találták az ősi szöveg azon tudósítását, hogy a hét honfoglaló vezér saját neve és dicsősége terjesztésére hősi énekeket faragott.

Egy 1330-ig terjedő krónikakivonatnak a XV. század végétől származó, roppant hibás szövegű és helyesírású másolatában, az ú. n. Pozsonyi Krónikában tehát már azt olvassuk, hogy nem a hét vezér, hanem a hősi halált halt társai sorsát gyáván elkerülő, itthon kiközösített, vagonától megfosztott, feleségétől s gyermekeitől elválasztott, holtáig sátorról-sátorra kolduló hét vágottfülű és mezítlábas eisenachi menekült szerezte és terjesztette az énekeket. „*De se ipsis*“ és „*ob plausum secularem et divulgationem sui nominis*“ mondja a krónikakivonat. Tehát ők is, mint az eredeti hiteles szövegben a honfoglaló kapitányok, saját magukról, hírük-nevük terje-

¹ A XIV. századi, elől csonka Acephalus-kódexből e rész még hiányzik.

² L. a magyar gesták és krónikák leszármazási táblázatát HÓMAN „A Szent László-kori Gesta Ungarorum“ c. művének végén.

déseért és a világi dicsőségért zengték énekeiket. Vajmi kevés okuk lehetett reá! Az eredeti értelméből így kiforgatott szöveghez azután még holmi más, kései szájhagyományból kölcsönzött okoskodó magyarázatot is toldott a Pozsonyi Krónika. A hét menekültet elszenvedett gyalázatáért „ob offensam huiusmodi“ a Képes Krónika eredeti szövege szerint Lázároknak hívták.¹ A krónikakivonat e nevet szaporítja fel a következő magyarázattal: 'Szent Lázár szegényei (*Zentlazar zegini* és *Zent Lazar zygini*) a nevük mind a mai napig, mégpedig azért, mert Szent István király, aki megbüntetett mindenkit, aki nem járt a helyes úton, látta, hogy ezek nemzetsége házról-házra, korcsmáról-korcsmára jár énekelni, meg akarta ismerni felekezetöket és truffáikat. Ők azután elmondták, hogyan bánt el a község atyáikkal. Szent István megdölvén, hogy fő és előljáró nélkül senki jó nem lehet, azért meghagyta nekik, hogy Szent Lázár esztergomi keresztesvitézeinek vessék alá magukat, ezért nevezik őket Szent Lázár szegényeinek.' (MFLOR., FontDom. IV, 26—7.) — Nem vette számításba a tudákos szövegíró, hogy az eisenachi vereségből szabadult gyász-vitézek közül kevés érhetne meg Szent István korát, s nemzetségükről is alig eshetik szó, hiszen nemcsak az eredeti, hiteles, de az általa kevés sikerrel korrigált szöveg szavai szerint is elválasztották a kiközösítetteket feleségüktől és gyermekeiktől.

Már MARCZALI észrevette, hogy a Pozsonyi Krónika interpolátora a hét vágottfülű menekült, az esztergomi Szent Lázár-rend ápolta, betegségtől megcsönkített bélpoklosok (leprások) és a Szent Istvántól üldözött pogány regösök emlékét zavarta össze (Századok 1894 : 878; MillTört. I, 186). Pedig ezeknek egymáshoz semmi közük sem lehetett. Szent Lázár betegápoló lovagrendje csak a XII. században alakult Palesztinában, s nálunk 1233 előtt nem említik.

Az okoskodó kritikái érzék ez alkalommal nem vált hasznára a krónika értelmetlenné avult régi szövegének.

Hiteles eredetinek ezek után fent felsorolt krónikáink egybehangzó szövege bizonyul, mely szerint a hét honfoglaló vezér (kapitány) szerzett saját magáról énekeket a világi dicsőségért és hírneve terjesztéseért, s ezeket a nép között énekellette.²

¹ „Lazari“ elnevezésükről tud a Dubnici Kr. is (MFLOR., FontDom. III, 32—3). A többi krónika e passzusában változatos helyesírással és hibákkal leírt „hét magyar, hét magyarok, hét magyariek, magyarkák“ (uo. IV, 26) elnevezésükre e helyt nem térhetünk ki. Erről SEBESTYÉN GYULÁnak „Gyász magyarok“ címen (Ethn. XI, 8—9) közölt megfigyelési kísérletét értéktelennek ítéli PAULER GYULA (MNemzTörtSzIstv. 1900. 182). Az eredeti gesta — miként P. mester is — a hét vezért nevezte *hét magyar*-nak.

² SEBESTYÉN GYULA a pogánykori magyar vándorénekesek utódairól: a királyság korabeli énekmondókról és regösökről való elméletét sajátos mód-

Megmagyarázható-e krónikáink ezen szinte mosolykeltően naiv és látszatra kétségkívül minden alapot nélkülöző, hihetetlen állítása?

Igennel felelhetünk. A krónika állítása félreértésen alapszik ugyan, de nagyon gazdag tanulság rejlik a félreértés mögött, ha megeljük egyszerű magyarázatát.

HÓMAN bebizonyította, hogy gesta- és krónikaíróink külföldön iskolázott, magas műveltségű udvari papok, koruk egész tudományos fegyverzetével és íróművészetével felkészült, komoly törekvésű történetírók voltak. Fel kell hát róluk tennünk, hogy zavaros értelmű, hihetetlen dolgok feljegyezgetésével tudatosan nem kockáztatták írói tekintélyüket kortársaik és az utódok szemében. Valami okának kellett ezért lennie, amiért a honfoglaló vezérek kezébe első történetíróink a kard mellé lantot is adtak. Nyilván azonos cantilenák szövegéből nyertek ilyesféle értesülést, amelyeket a regösök az ő korukig nem engedtek feledésbe menni.

Milyenek lehettek eme, gestaíróink koráig fennmaradt ősi énekek, amelyeket hitük szerint a hősök saját magukról készítettek és énekeltettek, hogy hősi tetteikkel szerzett hírnevük terjedjen és emlékük a nemzedékekből ki ne vesszen.

Ősköltészetünk eredetének kutatói kijelölték az irányt, amelyben a feltett kérdésre választ kaphatunk. Szinte útmutatóként áll előttünk néhány elv, amelyet NÉGYESY LÁSZLÓ tűzött ki: „A minő sorsa volt nyelvünknek, olyan sorsa volt általában költészetünknek is. A milyen eredetű nyelvünk, olyan eredetű költészetünk is, s a mely oldalról jelentékeny hatások érték nyelvünket, olyan oldalról kereshetők hatások költészetünkre is.“ — „A magyar költészet legősibb fokon a finn-ugor költészetből eredett.“ — „Ezzel tehát nyertünk a fejlődés kezdetéül egy szilárd pontot. Nem a kutatás, hanem a fejlődés kezdetéül. A kutatásnak ez iránypontja, nem kiindulópontja. . . . Az epika úgyszólván mindegyik finn-ugor népnél virágzik. . . . Az epika [náluk] mindenütt ősi jellemű, pogány szellemű, stíljük is archaisticus, a mi régibb korbéli virágzásuk jele; tartalomban, formában jórészt függetlenek a szomszédságukban élő szláv és germán népek költészetétől. Egymástól távoleső finn-ugor népekhez és nyelvekhez ilyen ősi jellegű költészet lévén mintegy hozzánóve, természetesnek látszik az a vélelem, hogy az egyes népek költészetüket nem egyenként kívülről kapták, hanem ősi csirából fejlesztették.“ (A magyar költészet eredete: Bp. Szemle 1910. 144. köt. 49—50.)

A mérhetetlen földterületen szétszóródott finnugor népek költészetének mérhetetlen időre, a finnugor egység korába visszamenő, rég ismert, sokszor megtárgyalt, jellegzetes, közös

szerével épen a Pozsonyi Krónika romlott szövegére építette (Regösök. 1902. 125—50; Regös-énekek. 1902. 18; A magyar honfoglalás mondái. 1904. I, 124—43; BEOTHY—BADICS, A magyar irodalom története 1906. I, 36).

formai sajátosságaira: a gondolatritmusra, vagyis parallelizmusra, az előrím-szerű alliterációra meg a finn nyolcszótagú vers és a magyar „ősi nyolcas“ rokonságának kérdésére nem térhetünk ki. Bizonyára bővebben érvényesültek e sajátosságok ősi magyar költészetünkben is, mint az fennmaradt régi verseinkből kimutatható. Így például régi közmondásokból, gyermekversekből, áldomásokból vagy a CSÁTHI DEMETER-féle Pannóniás Ének egy nyilván még régibb részletéből stb. kicsengő alliterációra¹ a legtöbb és legszebb példát a legrégebb magyar versben, az Ó-magyar Mária-siralomban találjuk: „Vylag uilaga, | viragnac uiraga, | keseruen kyzathul, | uos scegegek werethul, | Scegenul scepsegud | wirud hioll wyzeul stb.“² — Ime, az írástudó, latinus műveltségű, teológiai képzett magyar domonkosrendi szerzetes-költő sem tudta kivonni magát népies ősköltészetünk szabályai alól. Úgy látszik, magyar verset írni az ő korában másképp nem is lehetett. Van alliteráció versének latin eredetijében is, de nem előrím-szerűen a hangsúlyos szótagokra eső, mint a finnugor ősköltészetben.

Kitűzött célunk felé tovább haladva legközelebbi nyelvrokonainknak, a voguloknak és osztyákoknak epikus költészetére, hősi énekeire, különösen pedig ezeknek egy feltűnő, közös sajátosságára fordítjuk figyelmünket. E bennünket közelről érdeklő sajátosságot a magyar ősköltéssel vagy szorosabban véve az ősi magyar regösénekekkel eddig még — tudomásunk szerint — senki sem hozta kapcsolatba.

MUNKÁCSI BERNÁT a vogul-osztyák epikát a következőkben jellemzi: „Különösen a hősi ének az, hol a vogul-osztyák népköltés ily [t. i. az ősi hagyományokat apáról-fiúra ápoló és a történeti tudatot fenntartó] jelentőségének tetőpontját éri. Ezekben a hajdankor bálványok alakjában dicsőített alakjai, mint élők szólalnak meg; a szellemüktől ihletett énekes személye teljesen elvész az előadásban, ajkain nem is az ő szavai hangzanak, hanem az ének tárgyáé: maguké az istenhősöké. Mintegy varázslattal jelennek meg ezek ájtatos hallgatóságuk körében s első személyben beszélve önmagukról, maguk zengik el a késő utódok előtt saját tetteiket, nagyságukat, hatalmukat és intézményeiket — nem gyönyörködtetés kedvéért, hanem, hogy hírük, tudásuk a nemzedékekből ki ne vesszen. Eposzi lendülettel jelzi e feladatot többször már a bevezetés, melyben az énekhez kezdő istenhős egyenesen hívja föl a figyelmet nagy nevére, valamint származásának s tisztelete színhelyének dicsőségére; így az obközépi, szoszvaközépi és lopuszi istenek énekeiben.“³

¹ ARANY JÁNOS, A magyar nemzeti versidomról (PrózDolg. 1879. 14—6).

² JAKUBOVICH—PAIS, Ó-magyar Olvasókönyv. Bp., 1929. 127.

³ Vogul NépköltGyűjt. I. köt. XXVII. 1. és II, 1, 160, 277; vö. II, 3 : 0504.

Példaként Ajász isten hősi énekét közli MUNKÁCSI:

„*Minő neves fejedelemnek nevezik az én nevem! | minő híres fejedelemnek híresztelik az én hírem?! | Egyfelől való vizem: a vize tágas, tágas Ob; | Felső-Aranyos fölséges atyám, | Ajász-isten öreget, ide rendelt engem. | Másfelől való vizem: szent viz folyta szent tó, | Felső-Aranyos fölséges atyám, | Ajász-isten öreget, ide ígézett engem. | Ez az elterülő, mindenfelé levő hét vidék, | ez az elterülő, mindenfelé levő hét földrész | Mind az én hatalmammal áll fönn; | nyomorúságos subájú sok szegényem | mind az én hatalmammal áll fönn. | Minő neves fejedelemképp terjesztik az én nevem, | minő híres fejedelemképp terjesztik az én hírem?**“

Hasonlóképen — mutat rá MUNKÁCSI — az osztják hősi énekekben, pl. a múnkeszi hadistenében:

„*Erőd sáncabeli (?) lába gyarló apród, sok fiú | minő neves fejedelemnek nevezi az én nevem?! | Város sáncabeli ígéztes férfiú, sok nagyapó | minő híres fejedelemnek híreszteli az én hírem?! | Erődbeli nőt, férfit egybegyűjtő darú (röptényi) orom (magasságú), | boldogságos keblű fejedelemnek nevez engem; | városbeli nőt, férfit egybegyűjtő madár (röptényi) orom (magasságú), | boldogságos keblű fejedelemnek híresztel engem.*“¹

Több hősi ének közlésére nincs terünk, de nincs is rá szükségünk. A bálványképpé vált, apoteizált, isteni méltóságra emelkedett egykori hősök és fejedelmek szinte refrain-szerűen azonos szavakkal beszélnek nevük és hírük elterjedéséről, elhíreszteléséről a többi vogul és osztják hősi énekekben is. *Ének híresztelte énekhős, monda híresztelte mondahős, rege híresztelte regehős, ének zengte énekbeli fejedelemhős, neves, híres fejedelem, ének embere, rege embere* címen emlegetik mindannyiszor elsősorban személyben saját magukat, mert csak a költészet: ének, monda és rege szárnyain terjedhet s szállhat át ivadékról-ivadékra hírnevük, önmagasztalásuk. (MUNKÁCSI i. m. I. köt. XXIX. l.) Tartalmilag az egykor vitézkedő hősök és uralkodók dicső tetteit, harcait, háborús hősiekedését, népük iránt tanúsított kegyességét, hírnevüket örökre megalapító csodás hatalmukat zengik ezen hősi énekek. Az utódokra is áldást árasztó szellemük s ezek jelképes ábrázolása, t. i. bálványalakjuk istenítő tisztelet tárgya. Ezért az éneklés és regélés, mint az istenné lett hősök tetteinek dicsőítése s hírnevének terjesztése, épúgy vallásos cselekedet számba megy náluk, mint az áldozat vagy az istenidéző imádság. (Uo. I. köt. XXXVII—XXXVIII. l.)

Legközelebbi nyelvrokonaink: a vogulok és osztjákok hősi énekeinek jellegzetes sajátosságai világosságot árasztanak krónikáink fent idézett, homályos s mindezideig zavaros értel-

¹ Vö. PÁPAY JÓZSEF, *Osztják Népkölt. Gyűjt. 1.* (ZICHY JENŐ GR. III. ázsiai utazása V. köt.)

metlenségnek, mosolygást keltő naivságnak hitt mondatára, hogy a hét honfoglaló kapitány énekeket szerzett sajátmagáról, és ezeket hírnevének és dicsőségének a nép közt való elterjedéseért és az utódok emlékében való fennmaradásáért énekelte.

A rávetített fény nagyon gazdag értelművé, ősi epikus költészetünk egyik legtöbbit mondó tanúbizonyosságává teszi ezt a mondatot, bárha az a lejegyző gestairó félreértésén alapszik is. A vogul és osztják hősi énekek analógiájából immár kétségtelen, hogy magyar hősi énekeinkben is mint élők szólaltak meg a honfoglaló hősök, kapitányok, első személyben beszélve önmagukról. A szellemüktől ihletett énekszerző és az éneket továbbadó regös személye elveszett a szövegben és az előadásban. Ajkáról nem a saját, hanem az énekekben dicsőített hős szava hangzott. Így láttuk ezt a vogul-osztják hősi énekekben, így kellett lennie a mi epikus énekeinkben is. Máskülönb a gestairó nem esett volna abba a tévedésbe, hogy a honfoglaló kapitányok sajátmaguk szerezték önmagukról énekeket. A beszéltető forma közvetlenebbé teszi az előadást. Az énekek drámaisága fokozódik, ha azt a megénekelt hősök mintegy maguk mondják el.¹

A krónika mondata tehát, amidőn így felvilágosítást nyújt honfoglalási énekeink előadásformájáról, egyúttal arról is kétségtelen bizonyosságot tesz, hogy az énekek szövegük szerint fennmaradtak az ezen sajátosságukat még ismerő és imigyen megőrkítő gestairó koráig.

A pogánykorban bizonyára nálunk is vallási cselekedet számba ment az ősök dicső emlékének tisztelete, terjesztése és fenntartása. A keresztény korban a regösök, akiket a kései hagyomány szerint Szent István király üldözött, nem hagyták az énekeket feledésbe menni. De kötött beszédű szövegük is hozzájárult, hogy századokon keresztül fennmaradtak és megérték első litterátus történetíróink idejét.

A P. mester fenntartotta ioculator-ének szava: „*Omnes loca sibi acquirebant, | Et nomen bonum accipiebant*“ meg a krónika tárgyalt mondatának néhány kifejezése: „*cantilenas... fecerunt inter se decantari ob... diuulgationem sui nominis*“ oly közel jár a vogul-osztják énekek refrain-szerűen ismétlődő soraihoz: „*Minő neves fejedelemnek nevezik az én nevem! | Minő híres fejedelemképp terjesztik az én hírem!*“ vagy a hősök ének híresztelte énekhős, rege híresztelte regehős, ének zengte, énekbeli fejedelemhős stb. stereotíp díszítőjelzőihez, hogy talán nem nagy túlzás analógiával arra következtetnünk,

¹ Ezt mondja PÁPAY JÓZSEF az osztják hősi énekekről is (Osztják Nép-költ.Gyűjt. LXXVII. 1.).

hogy a magyar hősi énekeknek is lehettek hasonló, változatlan formulává rögződött, ismétlődő sorai, állandó szólamai és jelzői. A sorokat — úgylehet — a parallelizmus, vagyis gondolatrítmus és a kezdőrímszerű alliteráció tette színessé, miként a vogulok és osztjákok epikus énekeit.

Bizony csak feltevések, bátortalan következtetések ezek, mert hiszen a honfoglaló magyarságot sok hosszú évszázad választja el még ezen legközelebbi rokonaival való együttélés korától is. — Közben a Közép-Ázsiában magas színvonalra növekedett ó-török kultúra hatása alá kerültek délibb területekre vándorló őseink. Műveltebb török népek szomszédságába, azután szervezetébe jutottak, végül velük vérségileg is egybeolvadtak. „Amely oldalról jelentékeny hatások érték nyelvünket, olyan oldalról kereshetők hatások költészetünkre is“ — idéztük fentebb NÉGYESY elvét. Nyelvünket valóban jelentékeny török hatás érte. „Kétségtelennek vehetjük, hogy a török nyelvi hatással párhuzamosan költészetünk ereibe is sok új vér ömlött át, sőt ezt a hatást még nagyobbnak tekinthetjük a nyelvénél. Úgy látom, különösen lyránk érezte mélyen a török hatást“ — állapítja meg NÉGYESY, de csak újabkori ilyenmű költői termékek egybevetése alapján. (Bp. Szemle 1910. 144. köt. 53—4.)

A bennünket ezúttal elsősorban érdeklő honfoglalás előtti kor török epikáját nem ismerjük, csak azt tudjuk biztos forrásból, hogy a magyarsággal legközelebbi viszonyba került bolgár-török nép őseinek, a hunoknak is voltak hősi énekeik. Priskos Rhetor közvetlen hangú követjelentésében mondja, hogy a birodalma székvárosába bevonuló Attilát hét vagy több hun leány szkíta dalokkal fogadta: κόρας ἐπτά . . . ἄδειν ἄσματα Σκυθικά, és fültanúja volt annak is, hogy este, Attila lakomáján két hun költő maga készítette barbár énekekben dicsőítette ura győzelmeit és harci erényeit: δύο δε ἀντικρὺ τοῦ Ἀττήλα παρελθόντες βάρβαροι ἄσματα πεποιομένα ἔλεγον, νίκας αὐτοῦ καὶ τὰς κατὰ πόλεμον ἄδοντες ἀρετὰς.¹

Bármilyen kétségtelen hitelű, közvetlen forrásból merül is fel ezen adat, arra nézve, hogy mily sajtáságai voltak a török rokonnépek epikus énekeinek, semmit sem mond.

Figyelemreméltóbbak ebből a szempontból a türk, ó-török nép VII—VIII. századi szibériai, Orkhon- és Jenisszei-melléki sírkő-feliratai. A sírkövek alatt nyugvó fejedelmek, kagánok vagy nagynevű hadvezérek trónraléptét, illetőleg nevezetes

¹ Excerpta de legationibus: ed. Bonn. 188, 205 és THIERRY AMADÉ, Attila történelme: ford. SZABÓ KÁROLY. Pest, 1865. 85, 99.

Ilyenféle P. mester 46. fejezetében Árpád vezérnek Ó-Budán, Attila király palotájában tartott lakomáján: „Mind ott szóltak szépen összezengve a kobzok meg a sipok a regösök valamennyi énekével együtt (cum omnibus cantibus ioculatorum)“ vagy a *Regus*-öknek nevezett királyi combiatorok tisztje (l. SZABÓ KÁROLY, A királyi regösökről: Századok 1881: 553—68).

tetteit, hadjáratait, diadalait és hódításait, birodalmuk határait vagy uralkodásuk történetét, törvényhozását és fontosabb intézkedéseit meg rokonsági viszonyait mondják el ezek sokszor lendületes, de kötetlen beszédben. A szöveg kezdő szavaiban rendesen az istenek közé emeli, apoteizálja magát az elhunyt hőst vagy fejedelmet, aki az egész feliraton végig, mint a vogul-osztják epikus énekek hőse, mindenkor első személyben beszél saját magáról. (WILHELM THOMSEN, Alttürkische Inschriften aus der Mongolei: Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft N. F. III, 121—75.)

Mutatóban a két legfontosabb orkhon-melléki emlékről, Kül-tegin fejedelemnek a 732. évben és bátyjának, Bilgä kagánnak a 735. évben készült, szövegre nézve részben azonos feliratú oszlopáról közlünk itt fordításban néhány sort (i. m. alapján).

A Kül-tegin oszlopa déli és a Bilgä kagán oszlopa északi oldalának azonos szövegéből:

Én, az istenhez hasonló, égszülötte türk böles (Bilgä) kagán trónra léptem. Hallgassátok végig szavaimat, elsősorban ti, öcsém, bátyáim és unokaöcsém, ifjú herecegem, továbbá nemzetségem és összes népeim, ti, jobboldali šadapyt-bégek és ti, baloldali tárkánok és buiruq-bégek, otuz (tatarok? . . .), toquz-oguzok bégei és népe! Hallgassátok figyelemmel ezen szavaimat, figyeljetek rá pontosan. Keleten (140—1. l.), ahol a nap felkel, délen, ahol a nap delel, nyugaton, ahol a nap lenyugszik és északon, ahol az éjjel közepé van, minden nép nekem engedelmeskedik e körön belül; ily nagy területen szedtem rendbe minden népet . . . Nyugat felé egészen a Šantung-síkságig nyomultam előre s majdnem elértem a tengert; dél felé a toquz-ersin(?)-ekig vonultam s majdnem elértem Tibetet, nyugat felé a Jenčü-ügüz (gyöngyfolyó) túloldalán egészen a Vas-kapuig mentem; észak felé Yer-bajyrqu országáig. A türköt elvezettem mindezekbe az országokba . . . Amit nektek mondani akartam, ráírtam erre a kőre. Szívleljétek meg, ó mostani türk nép és bégek! (142. l.)

Bilgä kagán oszlopa keleti oldalán, felül:

Én, az istenhez hasonló, égtől rendelt böles (Bilgä) türk kagán, ime szavaim: amidón apám, a böles türk (kagán átvette az uralkodást, örültek és vigadoztak —) a . . . dicső bégek és a toquz-oguz-ok népe. Miután apám meghalt, a türk Ég (akaratóból és a szent Föld-víz rendeléséből) én magam vettem át az uralmat . . . Miután trónra léptem, a négy világtáj népeinek fontos törvényeket adtam. (144. l.)

A Kül-tegin oszlopa keleti oldalának és a Bilgä kagán oszlopa keleti oldala alsó részének egyező szövegéből:

Midőn a teremtés fenn a kék eget, lenn pedig a sötét földet létrehozta, a kettő közé az emberi nemet helyezte. Az emberek felett ősapám, Bumyn kagán és Ištämi kagán, lettek az uralkodók, akik, miután az uralmat birtokukba vették, kormányozták a türk népet és megszervezték annak birodalmát és alkotmá-

nyát . . . (144—5. l.) Hogy a türk nép tönkre ne menjen, és hogy újból nép legyen belőle, uralkodókká tették apámat, Elteriš kagánt és anyámat, Elbilgü qatunt, akiket az ég tetejéről támogattak. Apám, a kagán, 17 emberrel kivonult; midőn híret vették, hogy ő kint [Kínán kívül] előrenyomul, a város-lakók a hegyekbe húzódtak [t. i. hogy hiveket szerezzenek], a hegyek lakói pedig leszálltak. Midőn összegyűltek, már hetvenen voltak. (146—7. l.) . . . Az Ég, amely a türk nép nevének és dicsőségeinek fenntartása céljából apámat, a kagánt és anyámat, a qatunt felmagasztalta, az Ég, mely nekik adta az országot, ugyanaz az Ég, hogy a türk nép neve és birodalma ne menjen tönkre, most engemet tett kagánná. Én nem egy jó viszonyok közt élő nép uralkodója lettem; oly nép uralkodója lettem, amelynek belsejébe nem jutott eledel, külsejére pedig ruházat, egy szegény, gyenge népé. Őcsémmel, Kül-tegin-nel tárgyaltam erről. Hogy az apámtól és unokabátyántól megnyert nép neve és dicsősége el neenyésszék, a türk nép érdekében nem kerestem éjjel az álmod és nappal a nyugalmat. Őcsémmel, Kül-tegin-nel és a két šad-dal együtt halálomig működtem. Munkám eredménye az volt, hogy a nép nem volt tovább mint tűz és víz [t. i. egyenetlen] . . . A nép felsegítése céljából nagy sereggel 12 hadjáratra mentem . . . A négy világtáj minden népét békére és az ellenségeskedések abbahagyására kényszerítettem; mindnyájan engedelmeskedtek és szolgálnak nekem (149—50. l.) . . . Őcsém, Kül-tegin most halott. Én magam is gyászoltam . . . Szemeim, bár látnak, mégis, mintha vakok lennének, gondolkodásom, bár tudatos, mégis, mintha tudattalan lenne . . . (155. l.)

Amint e síriratokban közvetlenül, első személyben a fejedelem, a hős szól hozzánk, az ősök, a halálukkal isteni méltóságra emelt fejedelmek vallásos tisztelete bizonyára az ó-török hősi énekekben is háttérbe szorította a szerző vagy énekes személyét. Nyilván az őseinkkel szomszédságba, rokonságba került török népek vándorénekeinek, a bakhsik-nak¹ ajkáról is maguk a dicsőített hősök szóltak mint élők, első személyben a hallgatósághoz, miként vogul-osztják rokonainknál.²

Ósi, finnugor eredetű költészetünk epikus énekeinek ezen vallási alapra: az ősök tiszteletére visszamenő sajtáságát az ó-török költészet hatása nem törölte el, sőt azonos előadásformájával bizonyára még erősítette és fenn is tartotta. A pogány vallás isten-hőseit, a halálukkal isteni méltóságra emelt s az ihletett énekesek személyén keresztül az ájtatos hallgatósághoz élökként beszélő, halhatatlan fejedelmeket a keresztény vallás térítői a megdicsőült, „önött“ szentekkel helyettesítették.

¹ THURY JÓZSEF, A közép-ázsiai török irodalom 7: AkadNyÉrt. XIX, 3.

² A tara-tatórok Turaly törzse a XIX. század végén még énekelt Közüm kánnak a Szibériát meghódító Jarmakkal a XVI. század végén vívott harcairól. A hős első személyben beszél. Ugyanílyenek Karaza és Ak Buga tatár hősök énekei, valamint Ai-Mökő altáji hősmondája is. (RADLOFF, Aus Sibirien. I², 157—60, 387—90.)

A pogány fejedelmek, fejedelemasszonyok ősi magyar címe: *úr, asszony* — nyelvemlékeink és helyneveink tanúsága szerint — még sokáig hozzátapadt a keresztény szentek nevéhez is.¹ De krónikáink tárgyalt mondata a legfőbb tanúbizonyosság rá, hogy a magyar regösök a pogány hősök, honfoglaló és kalandozó vezérek hősi énekeit sem engedték feledésnek. Sőt keletről hozott, ősi előadásformájában, szöveg szerint fenntartották első gestáiróink koráig. Az apáról-fiúra szállt énekek szövegébe a hosszú századok folyamán természetesen sok korbéli elcsuszamlás, anachronizmus keveredett, de gestáink és krónikáink szűkszavú, többé-kevésbé száraz kivonatainak hitelét, forrásértékét kétségtelenül emeli az a megállapítás, hogy adataik közvetlenül e hősi énekekből merítették.²

JARUBOVICH EMIL.

Az Ormánság szó finnugor eredete.³

Baranya vármegye délnyugati szeglete a Dráva mentén, ez az *Ormánság*. JERÉMIÁS SÁMUEL szerint (TudGyűjt. 1828. X, 65) a következő helységek vannak benne: Czún, Aderjás, Sámód, Hidvég, Szent-Márton, Hirics, Vejti, Luzsok, Piskó, Kemse, Zaláta, Vertike, Iványi, Sztára, Bogdása, Marócsa, Kákics, Oszró, Kis-Csány, Nagy-Csány, Besence, Páprád. Régóta megegyeznek tudósaink abban, hogy az *Ormánság* névben egy török eredetű 'erdő' jelentésű *orman* szó van a *-ság* képzővel, mintha azt mondanák: *erdő-ség*. Látunk ugyanis *urman*, *orman* szót 'erdő' jelentéssel a legkülönbözőbb török nyelvekben, az *Ormánság*-ot pedig már régi oklevél úgy említi, hogy: *Orman* (vö. R. NAGY: MNy. XXIV, 23). Azt is állít-

¹ HB.: szent peter *urot*, *szen achscin* mariat; Zenthpether^w, Zenthmyhal^w Zenthandras^w; Zenthkatherynazzon, Zenthmargithaazzonfelde stb.; Boldog-asszony, Nagy- és Kisasszony stb.)

² NÉMETH GYULA és ZSIRAI MIRLÓS tisztelt barátaimnak a tárgyalt körben nyújtott szíves felvilágosításaiért hálás köszönetet mondok.

³ Tavaly egy kis könyvecskére valót írtam „Régi rétségi életünk nyelvünkbeli nyomai” címen. Tavasszal beszolgáltattam kiadásra az Akadémiának. ott vár sorára.

Abban megírtam többek közt, hogy a *láb* ~ *lább* ige azonos a *láb* és a *láp* főnévvel, s a két hangváltozat közül az utóbbi az eredetibb, s a *láb* származéka a *lából*, *lábbad*, *lábbog*. Ennek a szófejtésemnek szól P. D. (MNy. XXVI, 264) üzenetének I. pontja. Nagyon hálás vagyok érte, mert a közölt rendkívül becses adatokról nem tudtam, pedig azok szófejtésem helyességét mutatják. A II. pont alatt idézett OMMonarchia-beli *ormágy*-leírást ismertem, föl is használtam munkámnak abban a részében, amelyben az *Ormánság* szó eredetéről írtam.

Ezt a részt mutatóba itt adom.

Megmondom még, hogy említett munkámban megkísértettem bizonyítással járó új szófejtéseket úgy megírni, hogy nem nyelvész is megértse. Ezért előre is megkövetem a szaktudósokat cikkem stílusáért és a finnugor szavaknak magyar helyesírással való elnagyolt átírásáért.